

K INTERPRETÁCII LENINIZMU

JÁN UHER

V tomto čísle uverejňujeme diskusné príspevky Jána Uhra a Juraja Suchého prednesené na vedeckej konferencii „Leninov filozofický odkaz“, ktorá sa konala pri príležitosti 100. výročia narodenia V. I. Lenina v apríli t. r. v Smoleniciach.

R.

Nazdávam sa, že na začiatku tohto diskusného príspevku môžem vyjsť z konštatovania, ktoré sa aj na tejto konferencii neraz objavilo. Toto konštatovanie znie: Leninizmus je nepochybne určujúce filozofické a ideové vodidlo revolučného hnutia našej doby — 20. storočia.

Zároveň je nepochybné, že leninizmus je aj dôležitým organizačným tmelom v búrlivých a vnútorne protirečivých vzťahoch pri výstavbe nového socialistického poriadku. Je aj základným vodidlom v zložitých internacionálnych vzťahoch vnútri socialistického spoločenstva — medzi socialistickými krajinami navzájom — a predovšetkým v triednych zápasoch socialistického a kapitalistického sveta.

Skutočne niet v súčasnosti iného prepracovanejšieho a históriou preverenejšieho ideového vodidla a pevnejšieho organizačného tmelu svetového revolučného hnutia, než je leninizmus.

Ak však toto konštatujeme — a konštatujeme to po všetkých dejinných skúsenostiach, ktoré neboli chudobné na tápanie, omyly a chyby, celkom principiálne a jednoznačne — stále to ešte neznamená, že je tým už táto problematika vyriešená a raz navždy zodpovedaná. Ba zdôraznil by som, že sama mysliteľská a intelektuálna práca sa len *tu*, pri tomto konštatovaní a pri tomto východisku *začína*.

Nech sa totiž akokoľvek storáz denne zaprisahávame, že sme marxisti-leninovci, nikto z nás nesníme a nikto za nás nezodpovie veľkú a v tejto súvislosti rozhodujúcu otázku: *Čo je a čo znamená leninizmus dnes*.

Túto neodbytnú otázku môžeme riešiť iba my — súčasníci. Nikto iný ju za nás nezodpovie, úlohy a problémy, ktoré z nej vyplývajú, nikto za nás — súčasníkov, nevyrieši.

Na zodpovedanie tejto centrálnej otázky, do ktorej sa fakticky zbiehajú všetky diskusie a spory o leninizmus, nám však — ako sa ubezpečujeme — nestačia iba z minulosti jednoducho „prenesené“ poučky a závery. Na to je potrebná predovšetkým *súčasná* mysliteľská a činorodá práca.

Slovom, tu nestačí vedieť, aký bol leninizmus v minulosti, v čase keď Lenin pracoval a žil (hoci pravdu povediac u nás sa pri častom verbalizme o leninizme často ani to poriadne a komplexne nevie); ale treba čo najpresnejšie *poznať*: čo značí a čo je leninizmus *dnes* t. j. v čase, ktorý má dozaista mnohé primárne črty spoločenského rozloženia síl a celkových dejinných tendencií zhodné s tými,

za ktorých žil a pracoval Lenin, ale ktorý má mnohé konkrétne-historické črty a rozvinuté špecifiká aj podstatne odlišné od tých, z ktorých on čerpal a vyvozoval svoje teoretické závery i praktické činy.

V tomto smere nestratili nič na aktuálnosti a význame Leninove vlastné slová: „My vôbec nehľadíme na Marxovu teóriu ako na čosi definitívne a nedotknuteľné, sme naopak presvedčení, že položila iba základné kamene tej vedy, ktorú socialisti musia ďalej rozvíjať vo všetkých smeroch, ak nechcú zaostať za životom“.

A tak sa nám tu, ako pri diele každého veľkého mysliteľa, keď ho chceme použiť pre inú dobu, vynára veľká a známa otázka *aplikovateľnosti* myšlienkového bohatstva a podnetu, problém *zosúčasnenia* a primerane adekvátnej historickej interpretácie diela.

Tu sa začínajú nezhody a spory, tu je ten priesečníkový moment a bod, ktorý sa nedá nijakou iba mechanickou analógiou jednoducho prekenuť; možno ho len *vlastnou* intelektuálnou prácou a praktickou činnosťou jednostaj pozitívne riešiť.

Z tejto povinnosti niet úniku. Tu — krátko povedané — platí staré sokratovské: Kto chce hýbať svetom, musí najprv hýbať sám so sebou.

Lebo je jasné — a samo Leninovo dielo je najpregnantnejším vyjadrením tejto skutočnosti — že nijaké sociálnovedné dielo najgeniálnejšieho mysliteľa a tvorcu sa nedá *mechanicky* použiť za iných spoločenských podmienok a v inom čase. Jednoducho preto, lebo je evidentné, že historické situácie a dejinný vývin, aj keď majú svoju kontinuitu, svoje analógie, ba aj svoje všeobecné zákonitosti a črty, predsa len sú vo svojom konkrétnom prejave vždy jedinečné a v tomto zmysle neopakovateľné.

Nielen v Leninovom, ale aj v každom inom prípade vzniká teda vždy otázka: čo z dedičstva a tvorby geniálnych osobností, mysliteľov a činiteľov žijúcich dávno pred nami použiť pre dnešok, a najmä, *ako to použiť*.

Tu vzniká otázka a spor.

A to aj spor medzi nami, vnútri hnutia, medzi stúpenkami a prívržencami marxizmu-leninizmu.

Veď medzi nami, *vnútri hnutia*, nieto v podstate sporu o tom, či „uznávame“, alebo *prijímame* leninizmus ako komunistickú filozofiu a ideológiu súčasnosti.

Ani nie je natoľko podstata mnohých súčasných sporov o túto problematiku v tom, či uznávame, alebo považujeme leninizmus za marxizmus našej epochy.

Tieto skutočnosti uznáva — okrem pretvarujúcich sa jednotlivcov a zanovitých revizionistov, alebo pod rúskom leninizmu sa skrývajúcich programových antileninovcov — každý prívrženec marxizmu-leninizmu a príslušník komunistického hnutia.

Vyplyva to už z toho, že sa všeobecne vo svete, a tobož v socialistickom svete, uznáva Leninova autorita, jeho nepochybná a priekopnícka zásluha o socializmus, jeho veľké mysliteľské a revolučné dielo.

Spor začína sa vždy až a najmä pri otázke, čo je a čo nie je „leninské“, čo považovať a čo nepožadovať za „leninizmus“, čo ním podľa základných vedec-

kých kritérií je, a čo ním nie je, resp. čo je iba karikatúrou alebo frazeológiou leninizmu, a čo zodpovedá naopak jeho naozaj mysliteľskej, vedeckej, revolučno-pretvárajúcej a v konečných dôsledkoch naskrze humanistickej podstate.

Inak povedané, my spravidla môžeme a vieme *expressis verbis* celkom presne zistiť, čo Lenin o tom-ktorom probléme vtedy a vtedy napísal alebo povedal. To však, akokoľvek je to významné, nestačí na to, aby sme iba na základe tohto poznania, vedeli marxisticko-leninsky *riešiť dnešné zložité situácie*. Na to totiž nestačí iba mechanická aplikácia výrokov, textov poučiek jednoducho „prenesených“ z jednej situácie do druhej, z jednej doby do inej, z minulosti do dnešnej. Na to je potrebná a neodmysliteľná *vlastná* intelektuálna tvorivosť a práca konaná, stručne povedané — keď už ide o leninizmus — v Leninovom štýle a duchu.

Zdá sa to samozrejmé a už dávno známe. Napriek tomu to však treba jednostaj prebojovať. Najmä proti tým teoretikom a praktikom, ktorí sa vo svojom podceňovaní subjektívneho činiteľa v dejinách zjednodušene nazdávajú, že dejinný determinizmus a objektívna dejinná zákonitosť sú také skvelé a nám naklonené, že pracujú nielen „pre nás“, ale aj „za nás“, t. j. (bez vlastného pričinenia) namiesto nás.

Lenin, ako bezpečne vieme, nebol tohto názoru. Študujúc Marxovu a Engelsovu Svätú rodinu, vypísal si vo Filozofických zošitoch, že „Dejiny“ s veľkým D nejestvujú nezávisle od ľudí. Dejiny ako také „nerobia nič“. Iba sociálne zaradený a objektívne determinovaný človek — skupiny, triedy robia dejiny, jestvujú v dejinách.

Funkcia a úloha diel, ktoré pretrvávajú čas života svojho tvorca, pretože prekračujú svoju dobu predvídavo anticipujú budúce deje; preto môže byť napriek geniálnosti ich tvorcov vždy predovšetkým *metodická* a inšpiratívna. Nikdy nie absolútna a dogmatická.

Naproti tomu je prirodzené, že v každom sociálno-politickom učení a svetonáhľadovom systéme jestvujú princípy, ktoré nemožno v ňom ignorovať alebo ich jednoducho z tohto systému vybrať bez toho, aby sa nenarušila najvnútornejšia konzistentnosť a štruktúra samého učenia a systému. To je evidentné.

Aj marxizmus-leninizmus má takéto princípy, bez ktorých nemožno o ňom hovoriť.

Takýmto jeho vedecky vyvedenými princípmi sú predovšetkým filozofický materializmus, osnovaný na dialektickom základe a na neustále sa rozvíjajúcich poznatkoch vied; takýmto princípom je materialistické chápanie dejín s uznávaním závislosti spoločenského vedomia od spoločenského bytia, a nie naopak; t. j. uznávanie dialektickomaterialistického spoločenského determinizmu; takýmto princípom je vedecká, z existencie a dejín súkromného vlastníctva vyvedená teória tried a triedneho boja; takýmto princípom je uznanie nevyhnutnosti revolučného pretvorenia kapitalizmu na socializmus socialistickou revolúciou; uznanie nevyhnutnosti diktatúry proletariátu v prvej etape revolučného pretvárania kapitalistického spoločenského poriadku na socialistický — na ceste k vytváraniu podmienok pre beztriednu spoločnosť; k týmto princípom patrí uznanie vedúcej úlohy robotníckej triedy a avantgardného poslania komunistickej strany pri prestavbe

starého poriadku na nový; princíp proletárskeho internacionalizmu v protiklade k nacionalizmu atď.

Avšak aj tu platí: To, *ako* sa tieto princípy v tej-ktorej dobe chápu a uplatnia, závisí vždy od *vlastnej* činnosti mysliacich a konajúcich subjektov, najmä od činnosti komunistickej strany, jej orgánov a inštitúcií, a nie od ich jednoduchého „prenášania“ z jednej situácie do druhej, z minulej doby do dnešnej.

Marxizmus vznikol ako typicky kritické filozofické myslenie. Lenin významne rozvinul v tomto smere Marxa. Z toho však zásadne vyplýva, že kritické vedecké myslenie, ku ktorému sa marxizmus-leninizmus od svojich začiatkov hlási a ktorým skutočne je, nemôže filozofické, sociálno-politické a ideologické dielo ktoréhokolvek z veľkých mysliteľov minulosti nikdy jednoducho „zobrať“ a ako prílohu „priložiť“ na inú situáciu alebo dobu — bez veľkého *vlastného* mysliteľského a činorodého výkonu.

Táto zásada platí zásadne a všeobecne. Zakladatelia vedeckého socializmu a klasici marxizmu-leninizmu ju dôsledne aplikovali aj na seba a svoje vlastné dielo.

Preto aj hlavný metodologický význam prác klasikov marxizmu-leninizmu, ich odkaz vidím predovšetkým v tom, čo Marx i Lenin po tejto stránke nielen stále zdôrazňovali, ale najmä robili. V tom, že novú, historicky vzniknutú skutočnosť *vždy znova*, na základe najnovších poznatkov vedy a praxe konkrétne skúmali a v súlade s tým ustavične zdokonaľovali a rozvíjali teóriu i prax. Spresňovali stratégiu i taktiku triednych zápasov, v záujme konečného cieľa: beztriednej spoločnosti.

V stále sa meniacom svete nemôže byť raz navždy daná teória. A toľž nie revolučná teória. Môžu — ako sme spomenuli — jestvovať len jej najzákladnejšie princípy, východiská a ciele. Teória ako celok sa však nielen vyvíja, ale musí sa celkom *vedome* spresňovať, v súlade s postupujúcim vedeckým poznáním, praktickou skúsenosťou, v súlade s preverovaním teoretických hypotéz a predstáv v praxi.

Sústavne sa to vyznáva, a — stále sa to porúša. A tak sa nám teda aj v komunistickom hnutí nepretržite plodí a oživuje aj veľký spor dogmatizmu a revizionizmu. S neutúchajúcou intenzitou poznamenáva aj naše najsúčasnšie dni. Naše spory a polemiky. Doma, aj v medzinárodnom robotníckom hnutí.

Leninovo celoživotné dielo je okrem iného príkladom vynikajúceho riešenia tohto sporu. Azda nikto z Leninových súčasníkov a nasledovníkov nevedel tak pozoruhodne, z hľadiska princípov zásadovo a zároveň dialekticky riešiť tento spor ako on.

Myslím, že aj v dôsledku toho sa v revolučnom robotníckom hnutí všeobecne a oprávnene Lenin považuje za najvýznamnejšieho Marxovho *pokračovateľa* v 20. storočí. Podčiarkujem pokračovateľa, na rozdiel od púheho nasledovateľa, alebo prostého stúpenca či žiaka. Preto, lebo ak by šlo o ortodoxného stúpenca, či „nasledovateľa“, bol takýmto nasledovateľom akiste oveľa viac povedzme Karol Kautský ako Lenin. Zároveň však aj vďaka tomuto rozdielu sa Kautský považuje za sociálnodemokratického reformátora a napokon oportunistu a Lenin naopak za klasického revolucionára.

Lenin nebol iba marxistickým „znalcom“, ale predovšetkým marxistickým mysliteľom a činiteľom.

Dá sa dokazovať, že Kautský v istom zmysle oveľa viac i úzkostlivejšie „bazíroval na Marxovi“. Nie však natoľko na jeho kriticky osnovanom bádateľskom a sociálnu skutočnosť pretvárajúcom spôsobe myslenia a konania, na jeho revolučnej metodológii, ako skôr na litere, na výrokoch, predpokladoch, formuláciách a poučkách Marxovho diela. A keď sa predpoklady nespĺňali, odklonil sa napokon od revolučného ducha marxizmu, namiesto toho, aby ho v nových podmienkach rozvíjal a uskutočňoval.

Lenin naopak, mnohé pôvodné predpoklady dokonale zrevidoval, ba mnohé, ktoré historický vývin nepotvrdil, odvrhol. Nechcel patriť a nepatril k teoretikom, ktorí „z úcty k ideálom“, radšej idey neuskutočňujú. Použíjúc základné výsledky Marxovho diela, jeho metodológiu a stotožňujúc sa s jeho futurologickými predstavami a vedecky osnovanými spoločenskými cieľmi, dospieval v období imperialistického štádia kapitalizmu v 20. storočí k podstate iným *záverom* ako Kautský.

Napriek tomu však nikomu nezíde na um označovať Lenina za revizionistu, pretože rozvíjal a v praxi uskutočňoval *princípy a metodológiu* vedeckého socializmu. Každý, kto pozná problematiku, vie, že nebyť tohto jeho kritického postupu, nikdy by nebol mohol dospieť k odvahe, že socialistickú revolúciu možno začať v Rusku, v kapitalisticky najnerozvinutejšej a relatívne najzaostalejšej európskej mocnosti.

Avšak Lenin súčasne vedel, ako túto zaostalosť prekonávať. Nevydával ju za prednosť, ani za cnosť ruskej revolúcie. Hľadal cesty, ako ju spájať s revolučným pohybom v ostatných európskych štátoch, od ktorého si — ako neraz výslovne napísal — sľuboval, že obohatí socialistickú revolúciu vyspelejšími podmienkami a rozvinutejšími formami diktatúry proletariátu ako vyššieho stupňa demokratického spôsobu vlády, než sa mohli uplatniť a rozvinúť v polokapitalistickom — polofeudálnom, cárskym despotizmom utláčanom Rusku.

Lenin mal, pravda, aj osobné predpoklady na takéto chápanie problémov. Na spájanie Ruska a ostatného sveta. Ruska a Európy. Tieto predpoklady spočívajú okrem intelektuálnych vlôh jeho osobností, v nemalej miere aj v tom, že z dlhoročného pobytu a vlastnej skúsenosti dôkladne poznal najrozvinutejšie európske krajiny: Švajčiarsko, Nemecko, Francúzsko, Anglicko. Preštudoval a doslova vstrebal do seba výsledky pokrokovej európskej vedy a kultúry. Mohol a vedel ich spojiť s najlepšími revolučno-demokratickými a oslobodzovacími tradíciami ruskej kultúry.

Nikto z jeho revolučných súčasníkov nepoznal a nevedel v sebe a vo svojom diele spojiť revolučné Rusko a Európu natoľko a tak, ako to mohol a vedel spájať Lenin. V tom spočíva akiste nejedno vysvetlenie svetového ohlasu jeho diela a úspechov jeho práce. A v tom — v dôkladnej Leninovej znalosti európskych pomerov — spočíva podľa všetkého aj mnohé z vysvetlenia, prečo to Lenin „vedel robiť“ tak veľkoryso a pre celý pokrokový svet priam fascinujúco a príťažlivo, ako to počas svojej vlády robil. A naopak: aj nejednu negatívnu skúse-

nosť, ktorú dejiny zaznamenali u iných jeho súčasníkov, spolupracovníkov a nasledovníkov, by sme akiste mohli z tohto faktu vyvodíť.

* * *

Čo povedať v takomto torzovitom príspevku na záver? Predovšetkým to, že v Leninovom rozvetvenom diele je množstvo stránok a revolučných podnetov. Preto sa ho často dovoľávali aj protitahlé názorové skupiny a prúdy. Ak sa k nemu pristupuje školometsky alebo so zjavne predpojatým úmyslom a cieľom, možno si z neho dozaista vybrať alebo povytíhať, čo sa komu hodí. V takomto „narábaní s klasikmi“ má už komunistické hnutie svoje neblahé skúsenosti.

Jedno je však podľa môjho náhľadu *základné* a nemožno to obísť, ani oddiskutovať. To, čo Lenin ustavične pripomínal ako základnú vývojovú a strategickú axiómu marxizmu a vedeckého socializmu: Socializmus môže podľa nej v svetovom meradle definitívne zvíťaziť iba vtedy a tak, ak bude schopný vytvoriť vyššiu produktivitu práce ako kapitalizmus. A ak na tejto ekonomickej báze, a ruka v ruke s ňou, bude schopný vybudovať vyspelejšiu, sociálne spravodlivejšiu, kultúrnejšiu, slobodnejšiu a v konečných dôsledkoch napokon *ľudskejšiu* spoločnosť, než to dokázalo, hoci aj najvyspelejšie buržoázne zriadenie, založené na triednom antagonizme vlastníckych a nemajetných tried.

To je podľa všetkého najhlavnejší historický *zmysel* socializmu a komunizmu, ktorý Lenin vyvodil z Marxovej vývojovej a revolučnej teórie.

Táto idea — ak sa, pravda, nechápe len stroho technokraticky — vyjadruje podstatu, obsahuje esenciu najzákladnejších Marxových i Leninových cieľov a snáh. Je to vedecká predstava o socializme a komunizme, z ktorej vyplýva všetko ostatné Marxovo a Leninovo chápanie socializmu a komunizmu ako všeobecne vyššej spoločenskej formácie, než je kapitalizmus.

Nemožno podľa všetkého vyznávať marxizmus-leninizmus, tobôž mu ostávať „verný“, a zároveň presvedčivými dôkazmi a výsledkami (v ekonomike, sociálnej sfére, v kultúre, či v oblasti rozvíjania občianskych slobôd a medziľudských vzťahov) neprekonávať starý poriadok, t. j. *fakticky* nerealizovať alebo slabo realizovať to najzákladnejšie poslanie, pre ktoré socializmus vznikol a kvôli ktorému má svoje historické oprávnenie.

Pravda, uskutočňovanie tohto cieľa je bolestný, veľmi dlhodobý zápas a protirečivý *proces*. V najvlastnejšom záujme sme povinní realisticky a pravdivo analyzovať, kde, ako ďaleko v ňom sme. Obchádzať alebo dokonca opúšťať tento historický zmysel socialistického zriadenia, vzdávať sa ho, či už preto, že sa ho dosiaľ, za polstoročia existencie socializmu, v mnohom podstatnom nepodarilo dosiahnuť, a v dôsledku toho sa už miestami aj prestalo veriť, že ho v dohľadnom čase možno vôbec dosiahnuť; slovom, opúšťať ho z tých alebo iných príčin a nahrádzať ho dajakými inými, pohodlnejšími predstavami výstavby socializmu, logicky znamená vzdávať sa aj marxizmu-leninizmu, nahrádzať ho fakticky už ničím podstatne iným, než mali na mysli Lenin a Marx.

Stručne povedané, Leninovi šlo podľa dôkazov, ktoré máme z jeho teoretických diel a z jeho praktickej práce k dispozícii, o takýto a nie iný projekt socia-

lizmu. O spoločenské zriadenie, ktoré bude po každej stránke historicky vyšším a dokonalejším spoločenským poriadkom. Vyvodil ho z Marxovho vedeckého socializmu, z bohatých skúseností triednych bojov, z výdobytkov svetovej vedy a kultúry, z dejín svetového pokrokového a revolučného hnutia.

Prirodzene, ak v tejto súvislosti zdôrazňujeme význam produktivity práce a všetkého, čo s ňou súvisí a čo z nej pre súťaženie a boj dvoch svetových sústav, pre konečné strategické víťazstvo socializmu vyplýva, je zvrchovane dôležité, *na čo* chceme vyššiu produktivitu práce (keď ju dosiahneme) v socialistickej zriadení použiť.

Podľa všetkého bolo úplne pomýlené, ak sa o predbiehaní kapitalizmu socializmom (neprihliadajúc pritom často na reálny historický stav) hovorilo zhruba asi v tom zmysle, že treba kapitalizmus dosiahnuť a predbehnúť ako rozvinutú *konzumnú* spoločnosť.

Nepodceňujúc stránku vysokorozvinutej spotreby, je na prvý pohľad jasné, že takéto chápanie problematiky je sploštené a od základných cieľov marxizmu-leninizmu úplne vzdialené.

Je to problematika, ktorá by si u nás zaslúžila osobitné štúdium. No aj z doterajších poznatkov je evidentné, že — stručne povedané — hlavným cieľom marxizmu-leninizmu, beztriednej a komunistickej spoločnosti ostáva oslobodenie práce, maximálne sebauskutočňovanie človeka ako človeka, vytvorenie *ľudskej* spoločnosti, ako ju mal na mysli a načrtnol K. Marx, a nie malomeštiacka predstava rozvinutej napodobeniny spotrebiteľskej spoločnosti.

K tomuto dlhodobému cieľu musí komunistické hnutie smerovať, nepúšťať ho nikdy zo zreteľa ako historickú tendenciu nášho úsilia a nášho vývinu. Vysokú produktivitu práce a to čo s ňou súvisí, čo sa iba na jej báze môže vytvoriť, potrebuje socializmus ako neodmysliteľný *prostriedok* na toto smerovanie.

Najväčší Leninov špecifický prínos spočíva v tom, že túto predstavu socializmu a komunizmu neprebádal len teoreticky, ale ju začal na čele skúsenej politickej strany a veľkého revolučného hnutia v Sovietskom Rusku aj prakticky uskutočňovať a overovať.